

Akarsu, Dere, Çay ve Irmak Kavramlarının İncelenmesi ve Öğretimlerine Yönelik Öneriler

Neşet BAYRAM¹, Mustafa CİN²

Özet

Akarsu, hem ilköğretim hem de orta öğretim konuları içerisindeki en temel konulardan biri olup, çok sayıda alt kavram içermektedir. Irmak, çay ve dere bu alt kavramların başında yer almaktadır. Araştırma, söz konusu kavramların literatürdeki anlamlarını tespit etmek ve öğretimindeki zorlukları belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. İlgili literatürün incelenmesi sonucunda dere, çay ve ırmak kavramlarının anlamlarında farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Bu farklılıkların söz konusu kavramların ayırt edici özelliklerinin belirgin olmamasından kaynaklanabileceği belirlenmiştir. Hem literatürdeki tanımların farklılığının hem de kavramların bu özelliği kavram yanlışlarına ve kavram kargaşasına neden olabileceği belirtilmiştir. Araştırmada, akarsu, dere, çay, ırmak (nehir) kavramlarının öğretimine yönelik öneriler de getirilmiştir. Ayrıca, araştırmacılara ve coğrafya eğitimcilerine ortak coğrafi dil kullanmaları yönünde de tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kavram öğretimi, akarsu, dere, çay, ırmak

An Examination into the Concepts of Running Water, River, Tributary and Stream and Implications for Teaching

Abstract

Running water, one of the basic topics for both primary and secondary schools, includes many sub-concepts. River, tributary and stream are the primary sub-concepts. This research is performed with the aim of confirming the meanings of the concepts in literature and determining difficulties with teaching of them. A review of the literature showed that there is no consistency in the meaning of these concepts. It

¹ Öğr. Gör. Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, Giresun

² Doç. Dr. Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, Giresun

was suggested that this inconsistency might arise that distinctive features of these concepts are not prominent. The study stated that both inconsistencies in their meanings and prominent indistinctive features of them might cause misconceptions and misuse of the concepts. Taking these results into consideration, various suggestions have been directed to geography teachers and researchers for using and teaching these concepts.

Key Words: Concept teaching, running water, river, tributary, stream

Giriş

Kavramın tanımı, kavramın sınıflandırılması, kavram öğrenimi ve kavram yanlışları üzerine pek çok araştırma gerçekleştirilmiştir.

Kavramın ortak bir tanımının yapılamadığı, ancak bu tanımların ortak noktalarının bulunduğu yapılan literatür araştırmalarından tespit edilmiştir. En genel anlamda kavramı; “tanımlayıcı, ayırt edici ve değişebilen ortak özellikleri olan bir nesne, olgu veya sürecin insan zihnindeki yapılanma şeklidir” (Klausmeier, Ghatala ve Frayer 1974; Ülgen, 2001; Cin, 2004) şeklinde tanımlamak mümkündür.

Kavramın tanımda olduğu gibi kavramın sınıflandırılması da birçok araştırmacı tarafında farklı şekilde ortaya konmuştur.

Gagne (1971) kavramları, genel olarak somut kavramlar ve soyut (tanımlanmış) kavramlar olarak ikiye ayırmıştır. Somut kavramlar doğrudan gözlemlenebilen, soyut kavramlar doğrudan gözlemlenemeyen kavramlardır. Somut kavramlar, yaşamın ilk aylarından itibaren bireyin kendisi tarafından informal yollarla öğrenilirken, soyut kavramları öğrenmek için genellikle öğretim gerektirdiği belirtilmiştir (Senemoğlu, 2005, s.511-512).

Kavramlar karmaşıklık derecesine göre de gruplandırılabilir. Bazı kavramlar birçok değişken içerdiğinden ve bu değişkenler arasında da yakın ilişkiler bulunduğundan böyle kavramları anlamak oldukça zordur. Bu kavramlar kompleks kavramlar olarak adlandırılır (Kaminske, 1997). Yoğunlaşma

kavramı buna örnek olarak verilebilir. Bununla beraber bazı kavramlar daha az karmaşıktır. Dağ, tepe, deniz, göl gibi kavramlar yapıları ya da tanımlamaları daha kolay olduğundan basit kavramlar olarak adlandırılır (Cin ve Özçelik, 2002).

Martorella (1986) ise kavramın; ismi, ayırt edici özellikleri, ayırt edici olmayan özellikleri ve örnekleri olmak üzere dört temel özelliği olduğunu kaydeder. Bunun yanında kavramlar, somutluk derecesine göre somut ve soyut, öğrenildikleri bağlama göre formal ve informal, ayırt edici özelliklerine göre tek boyutlu, çok boyutlu ve ilişkisel, öğrenilme biçimlerine göre eylemsel (enaktive), simgesel (iconic) ve sembolik olmak üzere sınıflandırılır (Akt. Doğanay, 2002).

Kavramlar fiziksel ve sosyal dünyanın anlaşılması ve anlamlı iletişim kurulmasını sağlar. Kavramlara sahip olmayan bir yetişkinin düşünmesi, bir bebeğin düşünmesi gibi duyuşsal algılamalarıyla sınırlıdır. Kısaca kavramlar düşünme için gereklidir. Kavramları anlama; ilkeleri anlama, problem çözme ve dünyayı anlama için gereklidir (Senemoğlu, 2007). Doymuş ve diğ. (1998) de kavramların önemine Őu Şekilde vurgu yapmıştır. ‘‘Bilgi-kavram arasındaki ilişki madde atom arasındaki ilişkiye benzetilebilir. İnsan zihnindeki kavramlar ve kavramlar arası ilişkileri belirten önermeler bir bilgi ağı veya bir bilgi yapılanması oluşturur. Bu bilgi ağının temel birimleri de kavramlar olmaktadır. Bu nedenle, bilimsel bilgilerin anlaşılmasında kavramların doğru bir Şekilde bilinmesi büyük önem taşımaktadır.

Kavram öğrenimini etkileyen pek çok faktör vardır. Öğretim yöntemleri, ders kitapları, zeka düzeyi, sosyal çevre, coğrafi çevre ve öğretilecek kavramın özelliği bu faktörlerden bazılarıdır. Akarsu, dere, çay, ırmak (nehir) gibi kavramların en önemli özelliği; ortak özelliklerinin çok, ayırt edici özelliklerinin az ve belirgin olmamasıdır. Ayırt edici özellikleri az ve

belirgin olmayan kavramların hem öğretilmesi hem de öğrenilmesi zordur. Bu özellikteki kavramların karıştırılması da kolaydır. Bu çalışmada söz konusu kavramların özellikleri incelenerek öğretimlerine yönelik bazı öneriler getirilmiştir.

Yöntem

Akarsu, dere, çay, nehir ve ırmak kavramlarının tanımları, kavram yanılgıları ve kavram öğrenme ile ilgili literatür incelenmiştir. Literatürden elde edilen bilgiler analiz edilerek potansiyel yanılgıların nedenleri irdelenmiş ve söz konusu kavramların öğretimine yönelik çeşitli tavsiyelerde bulunulmuştur.

Bulgular

Literatür çalışması, akarsu kavramının tanımlarında büyük bir farklılık olmadığını göstermiştir. Buna karşılık, dere, çay, ırmak (nehir) kavramların tanımlarının farklı şekillerde yapıldığını göstermiştir. Akarsu, dere, çay, ırmak kavramlarının literatürde geçen tanımları sırası ile aşağıda belirtilmiştir.

Akarsuyun Kavramının Tanımı

Çakıroğlu ve Korkut (1950, s.92), akarsuyun tanımını “yeryüzüne düşen ve eğime uyarak yüzeyde hareket eden su kitlelerine akarsu denir” şeklinde yapmışlardır.

Öngör (1980, s.16) ise akarsuyu, “En yüksek dereden ana ırmağa değin belirli bir yatak içerisinde ve eğim boyunca sürekli ya da dönemli akan sular” şeklinde tanımlamıştır.

Teker (1985, s. 4) “Hidrometri Teori - Tatbikat – Örnekler” adlı çalışmasında akarsuyu, “pınar, yağmur ve kar suları ile beslenen yer altı veya yerüstünde bulunduğu bir yol veya yatak içinde akan; deniz, göl ya da başka bir akarsu ile birleşen su akıntısıdır” şeklinde tanımlamıştır.

İzbırak (1992a, s.76; 1992b, s.6) ise, “yağışlarla yeryüzüne düşen, kaynaklardan çıkıp belirli bir yatak içinde akan, sonra denize, göle dökülen sular” olarak tanımlamıştır.

Güney (2003, s.12) de akarsuyun “yeraltında ve yerüstünde, kıyıları az çok biçimlendirilmiş bir yatak içerisinde akan doğal su kütlesi” olduğunu belirtmiştir.

Samır (2000, s.4)’a göre akarsu; “kendine özgü bir yatak içinde genel eğimi uygun olarak akan, kaynak, yağmur ve kar sularıyla beslenen, bir başka akarsuya karışan ya da bir göle veya denize dökülen ya da bir düdenden (yerebatan) yeraltına dalarak kaybolan ya da kurak bir bölgede buharlaşarak veya toprağa sızarak sona eren sudur.”

Akkuş ve Bozyiğit (1998, s.41), Doğanay (2002, s.386; 2005, s.78) ve Hoşgören (2004, s.55) akarsuyu “doğal bir yatak içinde akan su kütlelerine akarsu” olarak tanımlamışlardır.

Özçağlar (2006)’da bir tanım yapmaktan çok akarsuyun oluşumundan bahsederek, yağmur, kar, buz ve kaynak sularının karalar üzerinde bir yatak içinde toplanarak akması sonucunda oluştuklarını ifade etmiştir.

TDK Türkçe Sözlük (2005, s.47)’te Öngör’ün tanımına yakın bir tanımlama yapılmış ve akarsuyun “yeryüzünde, yeraltında belirli bir yatak içinde eğim boyunca sürekli veya zaman zaman akan su” olduğu belirtilmiştir.

Dere Kavramının Tanımı

Çakıroğlu ve Korkut (1950, s.92), dereyi “boyları kısa suları az olan akarsular” olarak tanımlarken, birçok araştırmacı derenin “akarsuların en küçüğü” olduğunu belirtmişlerdir (Miral ve Seçkin, 1971, s.74; İzbırak, 1992a, s.76; 1992b, s.98; Güney, 2003, s.12; Akkuş ve Bozyiğit, 1998, s.41; Doğanay, 2002, s. 387; 2005, s.78; Hoşgören, 2004, s.55; Atalay, 2004, s.8).

Doğanay (2002, s.387; 2005, s.78) da, dereyi “en küçük akarsu” olarak tanımlamış, ancak ek olarak derelerin yatak uzunluklarının en fazla 100–150 km. olabileceğini ve dere ile çay arasındaki farkın belirgin olmadığına dikkat çekmiştir.

Sanır (2000, s.91), derenin “çaydan küçük akarsu” olduğunu belirterek, derelerin genellikle hızlı akışlı olduklarını ve yataklarının henüz dengeye erişmediğini ifade etmiştir.

Öngör (1980, s.41)’e göre dere; “boyu, beslenme teknesi ve aşırı taşkın dışında taşıdığı su niteliği ile en küçük akarsu”dur.

Özçağlar (2006, s.54) ise derenin “bir akarsu sistemi içerisinde yer alan en küçük kollar” olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, derelerin yataklarının dar ve kısa boylu olduğunu ve devamlı akışlı ve dönemli akışlı olmak üzere iki gruba ayrılabilceğini ifade etmiştir.

Teker (1985, s.5) ise, en ilginç tanımlamayı yaparak, derenin “yatak boyu nispeten uzun, yatak meyli orta derecede, her mevsim yatağında su bulunan, ilkbaharda suyu çoğalan, en az bir çayı kol alan ortalama debisi $0,5 < Q \leq 2,0$ m³/sn olan akarsular” olduğunu dile getirmiştir.

TDK Türkçe Sözlük (2005, s.47)’te, dere, “genellikle yazın kuruyan küçük akarsu” olarak tanımlanmıştır.

Literatürden de anlaşılacağı üzere, derelerin en ayırt edici özelliği, boylarının kısa, yani küçük olmasıdır. Bu anlamda, literatürde büyük ölçüde bir tutarlılık olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, derelerin akımları ayırt edici bir özellik olarak görülmemiştir. Çünkü derenin devamlı ya da dönemlik akışlı olabildikleri çok az kaynakta belirtilmiştir (Doğanay, 2002, s.388; 2005, s.79; Özçağlar, 2006, s.54; Sanır, 2000, s.4). Ayrıca derelerin boy uzunluklarına ilişkin bilgiye sadece Doğanay (Doğanay, 2002, s.387; 2005,

s.79) 'da rastlanmıştır.

Çay Kavramının Tanımı

Birçok kaynakta çay, ya “derenin daha büyüğü” (Akkuş ve Bozyiğit, 1998, s.41; Güney, 2003, s.12; Hoşgören, 2004, s.55; Atalay, 2004, s.8), ya da “dereden büyük ırmaktan küçük olan akarsu” (İzbırak, 1992a, s.76; 1992b, s.68; Sanır, 2000, s.64; Doğanay, 2002, s.387; 2005, s.78; TDK, 2005, s.404) olarak tanımlanmaktadır. Tanıma ek olarak Doğanay (2002, s.387; 2005, s.78), çayların uzunluğunun 200 kilometreyi aşabileceği gibi, aşmayabileceğini de ifade etmiştir.

Miral ve Seçkin (1971, s.74)'in çay tanımı şu şekildedir: “Hem havzası daha büyük, hem akıttığı su miktarı dereninkine nazaran daha çok olan akarsulara çay derler.”

Öngör (1980, s.34)'e ise çayı, “boyu, beslenme teknesinin alanı ve taşıdığı suyun niceliği ile orta büyüklükte akarsular” olarak tanımlamıştır.

Özçağlar (2006, s.54) ise çayın “derelerin birleşmesi ile oluşan yatağında her zaman su bulunan, yatağı derelere göre biraz daha geniş ve uzun olan devamlı akışlı akarsular” olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, bazı dereler ve çayların bir ırmağa bağlanmadan önce denize ya da göle dökülebildiklerini belirtmiştir.

Teker (1985, s.5) ise, çayın en küçük akarsu olduğunu kanısını uyandıran bir tanımlama yapmıştır. Nitekim Teker (1985)'e göre çay, yatak boyu kısa, buna mukabil meyli fazla olan, zaman zaman yatağı kuruyan, ilkbaharda suyu çoğalan ve hiçbir kolu olmayan, ortalama debisi $Q \leq 0,5m^3/sn$ olan akarsulardır. Yukarıda da belirtildiği üzere, yapılan tanım son derece yanlış ve kavram yanılgılarına sebep olabilecek kadar ciddidir.

Çayın tanımlardan çıkarılabilecek ayırt edici özellikleri şunlardır:

1. Hem su toplama alanı, hem yatak genişliği, hem de akıttığı su miktarı

bakımından dereden daha büyüktür, ancak ırmaktan küçüktürler.

2. Derelerin birleşmesi ile oluşurlar.

3. Yatağında her zaman su bulunur.

İrmak (Nehir) Kavramının Tanımı

Nehir, ırmağın Arapça karşılığı olup, aynı anlamı ifade eden bir sözcüktür. Aynı anlamı taşımalarına rağmen, pek çok kitapta yanlış bir tanımlama yapılarak nehir için “ırmaktan büyük akarsulara nehir denir.”denilmektedir (Çakıroğlu ve Korkut, 1950, s.92; Miral ve Seçkin, 1971, s.74; Teker, 1985, s.5; İzbirak, 1992b, s.162; Akkuş ve Bozyiğit, 1998, s.41). Nitekim Çakıroğlu ve Korkut (1950), “çaylar birleşerek ırmakları, ırmaklar da bir araya gelerek nehir denilen büyük akarsuları husule getirirler” derken, Miral ve Seçkin (1971) de, ırmak ve nehir kavramlarını “havzaları daha büyük, boyları daha uzun, akıttıkları su miktarı daha çok olan akarsular ırmak adını alır. İrmağın her cihetle büyüğüne nehir denmektedir” şeklinde tanımlamışlardır.

İzbirak (1992b) ile Akkuş ve Bozyiğit (1998)’de ırmak ve nehir kavramlarını birbirinden farklı kavramlar olarak algılayanlar arasındadır. Akkuş ve Bozyiğit (1998), ırmakların “derelerin ve çayların birleşmesiyle oluştuklarını” ifade ederken, İzbirak (1992b), ırmak kavramını “akarsuların büyüğü” olarak açıklamıştır. İzbirak (1992b) ile Akkuş ve Bozyiğit (1998) nehir kavramı konusunda hemfikirlidir. Onlara göre nehir, “ırmakların büyüğü”dür.

Teker (1985, s.5)’in ırmak ve nehir kavramlarını birbirinden farklı kavramlar olarak algılaması, daha önceki tanımları esas alınırca gayet doğaldır. Nitekim ırmak kavramını, “yatak boyu uzun, meyli menbalarda fazla ovada az olan, tabanı zaman zaman değişiklik gösteren, bir veya daha fazla dereyi kol

olarak alan ortalama debisi $2,0 < Q \leq 50,0$ m³/sn olan akarsular” olarak tanımlamıştır. Nehir kavramının açıklamasını ise, “yatak boyu çok uzun, meyli menbada çok ovalarda normal aşağı havzada ise az olan, bir veya daha fazla ırmağı kol olarak alan, yatağında bol miktarda alüvyon malzeme bulunan, geniş karp ve menderesler çizen, ortalama debisi $50,0 < Q < 1000$ m³/sn olan akarsular” olarak yapmıştır.

Bazı kaynaklarda ise ırmak (nehir) kavramı, “dere ve çaydan büyük olan akarsular” için kullanılmaktadır (Akkuş ve Bozyiğit, 1998, s.41; Güney, 2003, s.12; Hoşgören, 2004, s.55; Atalay, 2004, s.8)

TDK Türkçe Sözlük (2005, s.914)’te, “çoğunlukla denize dökülen, özellikle genişliği ve taşıdığı su niceliği bakımından en büyük akarsu, nehir” olarak tanımlanan kavram, Öngör (1980, s.61) tarafından “boyu, beslenme teknesinin alanı, özellikle genişliği ve taşıdığı suyun niceliği bakımlarından en büyük akarsu” şeklinde tanımlanmıştır.

Özçağlar (2006, s.55) ise ırmak (nehir) kavramını, “çayların birleşerek oluşturdukları, çaylara göre bol su taşıyan, daha geniş ve derin yataklar içinde akan devamlı akarsular” olarak tarif etmiştir.

Doğanay (2002, s.387; 2005, s.78), ırmakların (nehirlerin), en belirgin ve en kalıcı akarsular olduğunu ifade ederek, dere, çay ve ırmak terimlerinin anlamlarını birbirinden ayıracak, pek kesin kriterlerin (ölçüler) olmadığını belirtmiştir.

Bunlara ek olarak, ırmakların (nehirlerin) hemen hepsinin, yıl boyunca yatağından, az çok su geçirdikleri ve dereler ve çayların, ırmaklar oluşturan kaynaklar olduğu açıklamasına da yer vermiştir.

Dere Çay ve Irmak (Nehir) Kavramlarının Öğretimine Yönelik Öneriler

Kavram öğretiminde kavram analizi önemli bir yer tutar. Kavramın tanımı, kavramın genel özellikleri, kavramın ayırt edici özellikleri, kavrama ait olumlu ve

olumsuz örnekler ve kavramın taksonomik düzeyinin belirlenmesi ve öğrencilere kavratılması kavram öğretiminde etkili bir yoldur.

Kavramın tanımı, günlük hayatta “nedir?” sorusuna verilen cevaptır. Zihinsel olarak bir kavramı düşünmek onu anlamlandırmayı, aydınlatmayı yani tanımlamayı gerektirir. Ancak, kavramın tanımını yapabilmek her zaman için kavramın öğrenildiğini göstermez. Öğrenciler bazen ezbere de tanım yapabilir. Bu nedenle kavramın diğer öğelerini de bilmesi gerekir.

Kavramın genel özellikleri, aynı veya ilişkili kavram sınıfında yer alan kavramlarda bulunan özelliklerdir. Kavramın tanımlayıcı özellikleri olarak da adlandırmak mümkündür. Örneğin; “ırmak” kavramının genel özellikleri; su kütlesi olması, suyunun akış halinde olması, içerisinde canlıların bulunması şeklinde sıralayabiliriz. Bu özellikleri artırmak da mümkündür. Ancak, kavramın genel özelliklerini bilmek de kavram öğrenimi için yeterli olmayabilir. Kavramın ayırt edici özelliklerinin de bilinmesi gerekir.

Kavramın ayırt edici özellikleri, öğretilecek kavram sınıfında bulunan üyeleri, diğer üyelere ayıran özelliklerdir. Örneğin; “ırmak” kavramının pek çok genel özelliğini “çay” ve “dere” kavramları da taşımaktadır. Her üçü de su kütlesidir, her üçünün suyu da akış halindedir, her üçünde de canlılar yaşayabilir. Burada ırmak kavramını çay ve dere kavramlarından farklı kılan özellik, ırmağın taşıdığı su miktarı, su toplama havzası ve boy uzunluğudur. Ayırt edici özelliklerin bilinmemesi veya karıştırılması çoğunlukla kavram yanılgıları ile sonuçlanır.

Kavramın olumlu ve olumsuz örnekleri aslında kavrama örnek olanlar ve kavrama örnek olmayanlardır. Bir kavramın olumlu örneği, onun temsil edici kategori içerisinde yer almasıdır. Olumsuz örnek ise o kavramın dışladığı durumdur. Olumsuz örnekler, öğrencilerin kavramın sınırlarını tanımlamasında yardımcı olur. Öğrenciler, olumlu ve olumsuz örnekleri karşılaştırarak, zihinlerinde halihazırda oluşturmuş oldukları kategorilerin niteliklerini anlamaya çalışırlar. Dicle Irmağı “ırmak” kavramının olumlu, Porsuk Çayı ise olumsuz örneğidir.

İrmak kavramının analizi aşağıda belirtilmiştir.

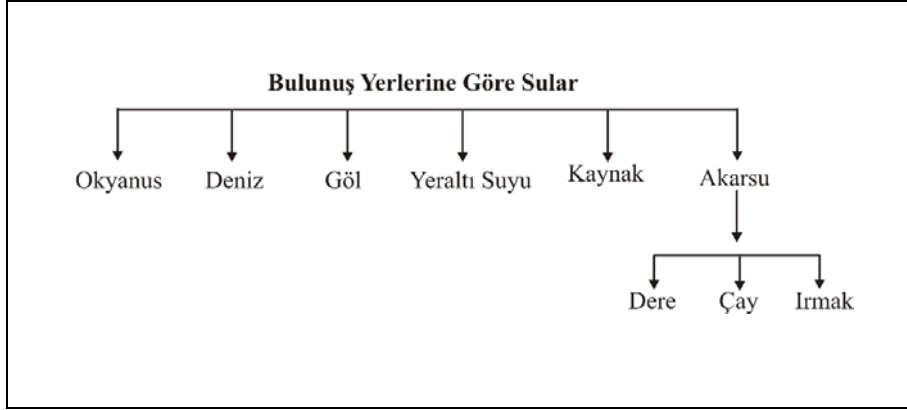
Yıl: 2 Sayı: 2 Bahar: 2010

Tablo 1: Irmak (Nehir) Kavramının Analizi

Tanımı	Havzaları geniş, boyları uzun, taşıdıkları su miktarı fazla olan akarsulardır.
Genel özellikleri	Bir akarsu türüdür Suyu tatlıdır Yatağında her zaman su bulunur
Ayırt edici özellikleri	Boy uzunluğu akarsular içerisinde en fazladır Taşıdığı su miktarı bakımdan oldukça fazladır Su toplama havzası çok geniştir
Olumlu örnek	Kızılırmak, Nil Nehri (ırmağı), Missisipi Nehri (Irmağı)
Olumsuz örnek	Gönen Çayı, Manavgat Çayı, Batlama Deresi, Ayamama Deresi

Kavram analizinde kavramın taksonomik düzeyinin de belirlenmesinde fayda vardır. Kavramın taksonomik düzeyi, aşamalı sınıflama sistemidir. Taksonomik düzey, bir kavramın hangi sayıda kavramı içerdiğini ifade eder. Örneğin, dere, akarsu kavramının, akarsu kavramı da su kavramının hiyerarşik üyesidir. Taksonomi bakımından, su kavramı en üstte dere kavramı da en alt düzeyde bulunur. Dolayısıyla öğrencilere bu hiyerarşik yapıyı öğretmek öğretilcek kavramın diğer kavramlarla ilişkisini görmesi açısından faydalı olacaktır. Su kavramının taksonomik yapısı aşağıda belirtilmiştir.

Şekil 1: Su Kavramının Taksonomik Yapısı

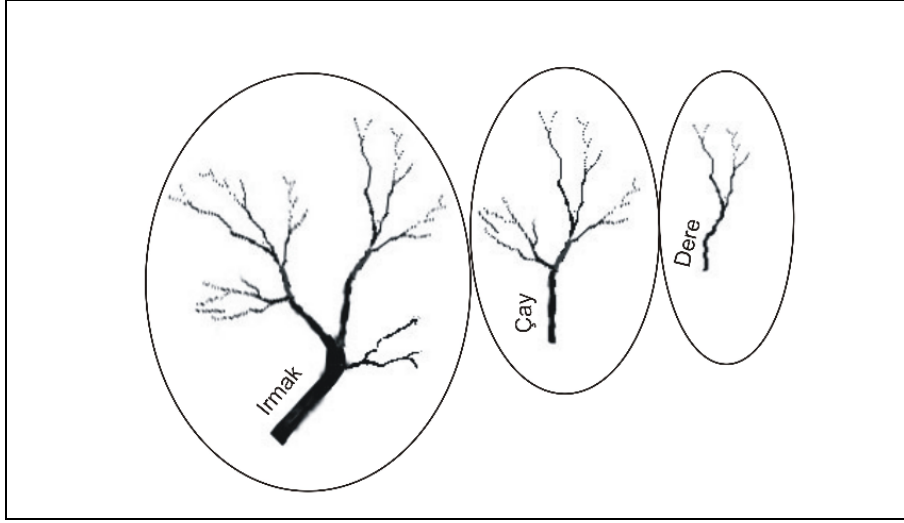
Akarsu, ırmak, çay ve nehir kavramının öğretiminde anlam çözümleme tabloları da etkili olabilir. Anlam çözümleme tabloları, kavramların tanımlayıcı ve ayırt edici özelliklerinin öğrenilmesi için faydalı bir öğretim aracıdır. Bu öğretim aracı, öğretilecek olan kavramların ve bu kavramlara ait özelliklerin bir tabloda yer alması esasına dayanır. Tablonun bir boyutunda özellikleri çözümlenecek olan kavramlar yer alır, diğer boyutunda özellikler sıralanır. Çözümleme tabloları öğrenciler ile birlikte hazırlanabileceği gibi daha önce hazırlanmış tabloların bazı alanları boş bırakılarak bu boşlukların öğrenciler tarafından doldurulması da istenebilir. Akarsu kavramının anlam çözümleme tablosu aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 2 Akarsu Kavramının Çözümleme Tablosu

Akarsu	Dere	Çay	Irmak (Nehir)
Suları tatlıdır	X	X	X
Boyu kısadır	X		
Taşıdığı su miktarı azdır	X		
Orta büyüklüktedir		X	
Yatağında her zaman su vardır		X	X
Su toplama havzası çok geniştir			X
Derelerin birleşmesinden oluşur		X	
Çayların birleşmesinden oluşur			X
Kaynak suyu ve/veya yağışlardan meydana gelir	X		

Irmak, dere ve çay kavramlarının ayırt edici özelliklerinin başında boy uzunlukları, taşıdıkları su miktarı ve su toplama havzalarının genişliği gelmektedir. Ancak, ayırt edici bu özelliklerin kesin sınırları çizilmemiştir. Örneğin, kaç kilometre boyunda olan bir akarsu ırmaktır? Kaç kilometre uzunluğunda olan bir akarsu çaydır? Bir akarsu ne kadar su miktarı taşırsa dere olur? Ne kadar su miktarı taşırsa çay olur? Bir akarsuyun ırmak olabilmesi için en az kaç km.² su toplama havzasına sahip olması gerekir? Bu soruların kesin bir cevabı yoktur. Kesin olan, söz konusu ayırt edici özelliklerin sınırlarının göreceli olmasıdır. Irmak, çay ve dere kavramlarını ayırt etmede kullanılabilecek bir öğretim materyali Şekil 2 de sunulmuştur. Söz konusu şekilde her üç kavramın da mutlak boyutları belirtilmemiş, ancak boyutlarının ve görünüşlerinin birbirleri ile olan bağıntıları gösterilmiştir.

Şekil 2: Irmak, Çay ve Dere Kavramlarının Göreceli Bağınıtları

Tartışma ve Sonuç

Akarsu kavramının tanımı konusunda literatürde tutarlılık olduğu görülmüştür. Bu tutarlılık, bilim insanlarının akarsu kavramının ayırt edici özellikleri konusunda ortak bir bilgiye sahip olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, dere, çay ve ırmak (nehir) kavramları tanımlama konusunda bir birliktelik olmağı tespit edilmiştir. Dere, çay ve ırmak (nehir) kavramlarının yapısal özellikleri bu farklılığa neden olmuş olabilir. Çünkü bu kavramları birbirinden ayırt edecek özellikler oldukça azdır. Aralarındaki ayırt edici özellikleri (uzunlukları, su toplama havzaları ve akım miktarları), ile ilgili herhangi bir bilimsel veri söz konusu değildir. Bu da kavramların birbirinden ayırt edilmesini zorlaştırmaktadır. Bilindiği üzere, bir kavramın ayırt edici özellikleri azaldıkça, o kavramın öğrenilmesi de zorlaşmaktadır (Cin, 2004, s.16).

Literatürde aynı akarsu ile ilgili farklı adlandırmalara da rastlanmıştır (Örneğin; Susurluk Çayı, Susurluk Irmağı gibi). Bu farklılık, birçok araştırmacının belirttiği gibi, dere, çay ve ırmak (nehir) kavramları arasında kesin sınırlar olmadığını ortaya koymaktadır. Bu kavramların öğretimi için her şeyden önce hidrografi konusunda araştırma yapan coğrafyacıların, haritalarda ırmak, çay ve dere olarak isimlendirilen akarsulardan üzerinde akım ve seviye ölçümleri yapılanları seçerek, yıllık ve aylık ortalama akım değerlerine, yatak genişliklerine ve uzunluklarına göre kıstaslar belirlemeleri gerekmektedir (Özçağlar, 2006, s.56). Haliyle bu, dere, çay, ırmak (nehir) kavramları arasındaki ayırt edici özellikleri artmasını ve dolayısıyla bunların kolay öğrenilen kavramlar haline gelmesini sağlayacaktır.

Akarsu, dere, çay ve ırmak (nehir) gibi kavramların öğrenilmesini zorlaştıran diğer bir neden de (Ülgen, 2001, s.138-139) tarafından "kavram kargaşası" adı altında gösterilmiştir. Kavram kargaşası, çok olayla çok sözcükten oluşan bir benzerlik olarak görülmektedir. Bir kavram için bazen birden fazla sözcük (sinonim) kullanılırken (örneğin falez - yalıyar), bazen de birden fazla kavram için tek bir sözcük (metonim) kullanılmaktadır (örneğin, havza). Araştırmalar, bir kavram için kullanılan sözcüklerin sayısı ile, bir sözcüğün çağrıştırdığı kavramların sayısı ne kadar çok olursa, kavram kargaşalığının da o ölçüde yaygın olabildiğine işaret etmektedir (Ülgen, 2001, s.138-139).

Hem bilimsel çalışmalarda hem de diğer kaynaklarda (harita, gazete, dergi) ırmağın nehir, nehirin de ırmak olarak adlandırıldığı tespit edilmiştir. Bu durum, ırmak ile nehir kavramının farklı kavramlar olduğunun düşünülmesine neden olabilir. Aslında, Türkçe kökenli ırmağın Arapça kökenli nehirde bir farkı yoktur. Her iki kavramın da kullanılması kavram

kargaşasının bir nedeni olabilir. Bu nedenle, coğrafya ile uğraşan bilim insanları ve eğitimciler öncelikle kendi aralarında ortak bir dil oluşturmalıdır. Nehir kelimesinin uluslararası bilim dilinin bir üyesi olmadığı gerçeğinden hareketle, Türkçe kökenli ırmak kelimesinin kullanılmasında fayda vardır.

Bu araştırma, ırmak, çay ve dere kavramlarının öğretimine yönelik çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyeler, söz konusu kavramların genel ve ayırt edici özellikleri üzerine vurgu yapmıştır. Genel ve ayırt edici özelliklerin belirlenmesi ve öğretimine yönelik farklı kavram öğretim modelleri ve öğretim araçları da geliştirilebilir. Kavram haritaları, kavram bulmacaları, kavramsal değişim metinleri ve bilgisayar teknolojilerinin kullanımı gibi farklı öğretim yolları da denenebilir.

Kaynakça

Akkuş, A. ve Bozyiğit, R. (1998). Hidrografya'ya Giriş (Ders Notları). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Atalay, İ. (2004). Açıklamalı Doğa Bilimleri Sözlüğü Coğrafya – Ekoloji – Ekosistem (Botanik, Jeoloji, Orman, Toprak). İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.

Cin, M. (2004). İlkokul 1. Sınıf Öğrencilerinin Deniz Kavramını Algılamaları Üzerine Bir Araştırma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, Educational Sciences: Theory & Practice*, Volume 4, Issue 1 (May), 7-23, Ankara.

Cin, M. ve Özçelik, İ. (2002). A Review of the Literature on Concept Learning in Physical Geography. *Boğaziçi University Journal of Education*, Vol. 19 (1), 61-75, İstanbul.

Çakıroğlu, E. ve Korkut, C. (1950). Genel Coğrafya Dersleri. Eğitim Enstitüleri Yayınlarından:10 İstanbul: MEB Basımevi.

- Doğanay, H. (2002). Coğrafya'ya Giriş 1 Genel ve Fiziki Coğrafya. 7. Baskı. Erzurum: Aktif Yayınevi.
- Doğanay, H. (2005). Fen Bilimlerinde Özel Konular 2 Yer Bilimi. Erzurum: Aktif Yayınevi.
- Doğanay, A. (2002). Öğretimde Kavram ve Genellemelerin Geliştirilmesi. Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi. Öztürk, C. ve Dilek, D. (Ed), Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Doymuş, K., Canpolat, N., Pınarbaşı, T., Bayrakçeken, S. ve Gürses, A. (1998). Üniversite Kimya Bölümü Öğrencilerinin Bazı Kimya Kavramlarını Anlama Düzeyleri. *Fen Bilimleri Eğitimi Sempozyumu*. K.T.Ü., Trabzon.
- Gagne, R. M. (1971). *The Conditions Of Learning*. New York: Holt, Rienhard And Winston.
- Güney, E. (2003). Toprak – Bitki Ekocoğrafya Sözlüğü. 2. Baskı. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Hoşgören, Y. (2004). Hidrografya'nın Ana Çizgileri I - Yeraltı suları – Kaynaklar – Akarsular. 5. Baskı. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- İzıbrak, R. (1992a). Liseler İçin Coğrafya I. 8. Basılış. İstanbul: MEB Basımevi.
- İzıbrak, R. (1992b) Coğrafya Terimleri Sözlüğü. İstanbul: MEB Basımevi.
- Kaminske, V. (1997). Geographical Concepts: Their Complexity And Their Grading. *International Research In Geographical And Environmental Education*, 16 (1), 4-9.
- Klausmeier, J.H., Ghatala, S.E. & Frayer, A.D. (1974). *Conceptual Learning And Development*. New York: Academic Press, Inc.
- Miral, R. ve Seçkin, N. (1971). Türkiye Coğrafyası III. Sınıf. İlköğretmen Okulları Ders Kitapları. 14. Basılış. İstanbul: MEB Basımevi.
- Öngör, S. (1980). Coğrafya Terimleri Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara: Sevinç Basımevi.
- Özçağlar, A. (2006). Coğrafya'ya Giriş. Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık.
- Samır, F. (2000). Coğrafya Terimleri Sözlüğü. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Senemoğlu, N. (2007). Gelişim Öğrenme Ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya, Ankara: Gönül Yayıncılık

Senemoğlu, N. (2005). Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya. 11. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi

Teker, A. (1985). Hidrometri – Teori – Tatbikat – Örnekler. T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı DSİ Genel Müd. Etüd ve Plan Dairesi Başk.. Ankara.

Ülgen, G. (2001). Kavram Geliřtirme (3. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Lirik Nesrin Tanımı

Sauleş Şamşakızı AYTUGANOVA¹

Özet

Bu makalede lirizmin tanımı, edebî eser içindeki yeri, önemi, tarihçesi; lirik nesir ile epik nesrin farkı, lirik nesir yazarının psikolojisi; modern Kazak edebiyatında lirizmin yeri ve tarihçesi hakkında bilgiler verilmektedir.

Anahtar kelimeler: lirik, lirik nesir, lirik nesrin gelişimi, şiirde lirizm, Kazak edebiyatında lirizm.

Definition of Lyric Prose

Abstract

In this study definition of lyricism, its importance for literature works, its history, the difference between lyric and epic prose, mood of lyric prose writer, lyricism in Kazakh literature and history are presented.

Key Words: lyric, lyric prose, development of lyric prose, lyricism in prose, lyricism in Kazakh literature.

Edebiyatın tarihî gelişiminde lirik nesrin özel yeri vardır. Bu kavram, insanın kendi kendini doğru tanıması gelişimiyle bağlıdır. Hayatın derin mânâsına ulaşmaya çalışan insanoğlunun şuuru araştırmasının temel amacı seviyesine ulaşmıştır. G. V. Gegel başka sanat türlerindeki gibi değil, lirizmde “içerik ve biçim devir ve millî renklerle açıklanır” demişti.(Gegel, 1999, s.16.) Bununla ilgili lirik eserin genel kuruluşunu (tabiatını) açıklayabiliriz; o insanın iç ve ruhsal değerlerini esas alan, özel ve aynı zamanda bütün varlıklar için önemli eserdir.

¹ Doçent Dr., L. N. Gumilev Avrasya Millî Üniversitesi Öğretim Üyesi, Astana – Kazakistan.

Lirik eserde gerçek düşünce, duygu, keyif, heyecan yani insanın herhangi zarif duyguları ana konu olarak verilir. Demek lirizmin edebî tarzda lirik nesrin altın kökü olduğu şüphesizdir. Çünkü bu gibi eserlerde temel fikir kahramanın hareketi, sosyal durumu vasıtasıyla değil, heyecanı, neşe ve sevgisi, dünya görüşü, mükemmel, aydın duygularıyla bir yaklaşım bulur.

Lirik nesir liriğe bağlılığı, duyguyu saklayarak, daha geniş ve çok yönlü, eposa nispeten “lirik duygunun dinamik tipini, genel olarak duygunun tümünü” belirtmektedir. (Timofeev, 1974, s.176).

Bunun gibi eğer epik eserlerde yazar kahramanlarıyla ilgilenirse, lirik nesirde yazar kendi kahramanına karşı çıkamaz, lirik nesirde tek bir görüş, tek bir amaç olur. Burada lirik kahramana karşı gelme, hattâ eşit olma düşüncesi de yoktur. Lirik kahraman eserin en kıymetli kökü derecesindedir.

Araştırmacıların tanımlarına göre lirik nesrin epik eserlerden asıl farkı, düşüncenin müzakere edilmeyeceğidir. Bunda, semantik mânâ değil, kelimenin musikîsi en başta gelir. Burada içeriğe fazla önem verilmez; lirik yazarın ustalığı ne kadar fazla olursa, onun öykülerinde konu o kadar belirsiz olur. Lirik nesirde baştan sona kadar kopmadan devam eden içerik yoktur. Ancak kahramanların geçirdiği duyguların etkisiyle belli konular oluşur. Onu koşul şeklinde lirik konu olarak tanımlayabiliriz. Lirik nesrin kahramanı epik nesirlerdeki gibi girişikli, süreçli olayları, hareketleri esas almazlar, aksine beklenmedik olaylar ve değişiklikleri yaşarlar.

Lirik yazarı da asıl problemler düşündürür, o da küser, üzülür, sevinir. Bu duyguları hissetmeseydi, bu gibi eserler ortaya çıkmazdı.

Demek ki şiir sanatı gibi lirik nesrin de aslı yazarın duygusu ve düşüncesidir. Fakat nazma göre lirik nesir yazarı, insanın iç dünyasını

anlatmada sadece lirik değil, anlatımın bütün epik tarzlarını da serbest şekilde kullanabilir.

Lirizmin edebî tarz olarak gelişimi XVIII. yüzyılın ikinci yarısında başlar. Araştırmacılar lirizm konusunda yazarken, onun Russo, Stern, Karamzin'in eserleriyle, o devir toplumundaki tarihî sosyal değişikliklerle ilgili olarak ele alırlar. Buna bağlı olarak da, edebiyatta yeni ilkeler, yeni kriterler, yeni estetik fikirler ortaya çıkmaya başladı. Her türlü yöndeki ve çeşitli metodları kullanan ressamların, sanatçıların, yazarların eserlerinde “lirizm” kavramı yerleşmeye başladı. Fakat edebiyatta lirizmin teorik yönüne nisbeten pratik yönü çok hızlı gelişmeye başlamıştır.

“Lirizm” kavramı hakkında ilk Gegel'in çalışmalarından görebiliriz. Gegel'in anlayışına göre, romantik eserlerin içeriğın güzelliği, şahsiyetin ruhî hayatının, duygularının farklılığıdır. Bu bakımdan araştırdığımızda duygularımız ifade edemediğimizden dolayı olay büyür ve anlaşılmaz hâle gelir. Bu nedenle yazar kahramanların iç âlemini ifade etmek amacıyla lirizme başvurur. Gegel “lirizm” anlamı hakkında şöyle demişti; “Lirizm, romantik sanatın asıl tabii özelliğidir” (Gegel, 1999, s.506).

Belinski ise lirizmin nazmın özel bir türü olmasından, onun İngiliz edebiyatında çok kullanıldığından söz eder. Belinski: “Lirizm olmasaydı epope ve dramın nesir şekli kuvvetli olurdu” diye lirizmin edebî eserlere incelik, güzellik ve gerçeklik katacağından bahsetmiş. (Belinskiy, 1978, s.296).

Ünlü Rus ilim adamı G. N. Pospelov kendi çalışmalarında “Lirizm- edebî eserler içeriğinin “tür” bakımına ait süreç değil, onu eserin ihtirası diyebiliriz, ihtiras ise yazarın eserdeki aktif ideali - duygusal yönünden verdiği değeridir.” (Pospelov, 1978, s.119)

“Lirik sanatı romantik ve realist şekillerde yaşar” diyen S. A. Lipin lirizmin belli bir tarzlar ve yönler bağılı olmadığını, psikoloji gibi edebiyatın “özel çeşit” şekline yakın olduğunu belirtir. (Lipin, 1974, s.132).

Araştırmacı B. A. Ahundov ; “Lirik tarzında yazılmış bir romanda önemli nokta ‘epik’ değil, lirik bölüme; kahraman hareketlerin tarif etmeye değil, onun duygu, etkileniş, heyecan, sır açmalarında olur.” diye yazmıştı. (Ahundov, 1976, s.278).

Günümüzde, edebiyat biliminde lirizm anlamı liriğin eş anlamı olarak da kullanılabilir. “Edebiyat ilimleri terimler sözlüğünde” lirik nesre şöyle açıklama verilmiş. “Lirik nesir düz yazı tarzındaki yazarın zarif duyguları, hissleri etkisiyle dile getirilen eserlerdir. Lirik nesir kendi başına bir tarz sayılmaz, sadece nesrin üslûp şekli olarak incelenir.” Bu tür eserin kompozisyon şekli lirik kahramana, onun duygularına uyumlu olarak kurulur. Hayata bakış şekli lirik kahramanın gördüğü gibi tasvir edilir.

Manevî nesir, gerçek, iyilik, güzellik gibi kavramları oluşturur. Lirik nesirde çağrışımlı yapı ve özel duygusal “atmosfer” vardır.

Bu sanat olayının tasvir araçlarını, sanatsal tarzlarının sistemiyle incelemek imkânsızdır. Bununla beraber burada içerikli esas ve genel estetik eğilimlerin etkisi de önemli bir rol üstlenmektedir. Onun nedeni devirde, insanoğlunun yaşantısındaki “ebedîlik” sorularında aranmalıdır.

Lirik nesirde birçok sorunlar kendisi tarafından çözümlenir. Örneğin, bu tür eserlerde yazarın kişiliği farklı gösterilir. Bazı eserlerde yazar kendi dikkatini başından geçirdiği, yaşadığı, düşündüğü durumlara çevirir. Burada yazarın kişiliği, yazar benliğinin, yani otobiyografisi çerçevesinde oluşur.

M. M. Bahtin şöyle demiştir: “Edebî üslûp kelimeyle değil, dünya ve onun kıymetleriyle çalışır; onu insan ve insan dünyasının oluşum ve bitiş

tarzlarının toplamı olarak açıklayabiliriz; bu tür üslup ise davranışları anlamak için gerekli detaylarla, kelimeyle, doğayla olan ilgiyi belirtir". (Bahtin, 1979, s.169)

Kazak edebiyatında lirik nesrin başlangıcı ve ilk örnekleri B. Maylin'in "Şuğa'nın işareti", M. Jumabayev'in "Şolpan'ın Günahı", M.Dulatov'un "Mutsuz Jamal", J. Aytmautov'un "Künikey'in Suçu", "Akbişek", S. Erubayev'in "Benim Ahbaplarım" eserleridir.

Edebiyatımızda lirik nesrin ilk adamı "Mutsuz Jamal" ve "Şuğa'nın İşareti" eserlerinde atılmıştır, diyebiliriz. Romanda aşkın özgürlüğü, muradına ermek, sevgilisine kavuşamadığı için kederlenen Jamal ve Gali'nin kaderi söz konusudur. Jamal'in görünüşü – okuyucunun sevdiği lirik kişiliktir. Onun bütün hareketleri, karakteri, güzel lirik özelliklerle belirtilir.

B. Maylin'in eserindeki Şuğa'nın "Yuvanın kapısından" bakmasını liriğin görünüşü olarak değerlendirilen detay diye anlıyoruz.

Kahramanın iç dünyası, mutluluk duygusu, kaderi, hayatını detaylı tasvir eden manzum manzaradır. Burada Kasımcan'ın hikâyesinden lirizm deseni açık tanıtılır.

Nesirdeki canı yakan lirizm ve hikâyenin birinci teklik şahısta anlatması duygu kıvrımların çok değiştirip, vücuda çekici, gizli bir melodi katmıştır. T. Nurtazin'in söylediğine göre hikâyedeki lirik musiki yazarın üslûp özelliklerine de dönüşmüştür.

Lirizm kavram olarak düşünecek olursak, o insanın can âleminin aydınlıkla tasvir edilmesi, mutluluğu, neşesi, cömert karakteri, derin ruh duygusu, neşe, sevinçleri, eserin içeriği ve temel birliğini koruyarak, büyük idrakla ilgili edebî dünyaya çevirme tarzları diyebiliriz. Buna devir yaşamını tasvir eden kıvrım katmerinden çok karakter, büyük yaşamın, hareket sahasının genişlemesi demek doğru olur.

Lirizm, yazarın tabiatı arayışını, betimleme vazifesini gösteren bir olaydır.

Lirizm başarılı yönlerini M. Auezov, S. Seyfullin, G. Musirepov, T. Ahtanov, M. İmanjanov, T. Alimkulov, A. Alimjanov gibi Kazak yazarları doğru kullanabilmişler. Bu yazarların eserlerinde lirizm psikolojinin, psikoloji ise lirizimin parçalanmaz bir bölümü görevini taşımıştır.

Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren Kazak nesri lirizm örnekleri bakımından zengin, belli ideolojik yönlü eserlerle zenginleşti. Onların sırasına S. Murtbekov, A. Kekilbekov, K. Iskakov, J. Moldağaliev, T. Jarmağambetov, O Bokey, S. Tumenbaev, T. Nurmağambetov vb. birçok yazarları söyleyebiliriz. Yazarların arayışları lirik nesre değişiklikler getirmeye zorladı ve bu adımlar eski güzel edebî gelenekleri maharetle kullanabilmeye yönlendirdi. Folklor motifleri, tarih ve günümüzdeki olayları karşılaştırarak tasvir etmek, eski efsane, hikâyelerde tamamlanan hayat gerçekleriyle günümüzdeki olaylarla ahenk araştırarak, psikolojik yeterliğe ummak nesrin bütün tarzında çok yaygın üslûp eğilimlerindedir.

1960'lı yıllardaki lirizmin asıl özelliği hakkında söz ettiğinde, bazı araştırmacılar, lirizmin asıl özelliği “kahramanın iç dünyasına zarif şekilde bakması” demişse, bazıları otobiyografi, yine başkaları açıklamanın duygusallığını öne sürmektedirler. Elbette, bunların hepsi lirizmin asıl özelliği olabilirler.

Lirik nesrin gelişimini incelediğinde, onu kompozisyonun bütünü içinde, çeşit ve içerik birliğinden, üslûp özelliklerinden, duygu gücü ve aydınlığından, iç dram kuvvetinden, sözlerin kudreti ve keskinliğinden, gerçeklerden, sanatsal niteliklerinden bulabiliriz.

Lirik nesrin imkânlarını değerlenmemek ve onu edebî tasvirin başka biçimlerine karşı koymamak yönünden sert bakışla, lirizm yazarın hayat olaylarını geniş tasvir etmesine engel olur gibi fikrin gerçeğe uygun olmamasını belirtmeliyiz. Çünkü lirizmin kapsadığı sahası ne kadar geniş olduğu birkaç faktörlere bağlıdır. Örneğin, o yazarın şahsı ve hayatı nasıl tasvir edeceği, onun amaçlarına, düşünce, duygularına, yani hayatî görüşleriyle sıkı bağlıdır.

Genel olarak, nesrin görevlerinin esası, kahramanın karakterini açmak, mizacını yapmak/yazmaktır. Bu açıdan lirik eserlerde bir veya birkaç benzer karakterin başarılı şekilde tasvir edildiğini söyleyebiliriz. Eserlerin ortak bir konuyla veya birkaç konuyla, lirik eserlerin meydana gelmesi için çok uygun şartlar sayılır. O yüzden bu tür eserlerin özelliği yalnız onun kapsamında değil, içerik derinliğindedir.

Kaynaklar

Timofeev, L.İ.- Turayev, L.İ. (1974). Slovar Literaturovedçeskih Terminov. Moskva.

Gegel, G.V. (1999). Estetika: V, 2-h tomah. Moskva.

Belinskiy, V.G. (1978). Pazdeleniye Poezii na Rodı i Vidiy, t.3, Moskva.

Pospelov, G.N. Teorya Literaturıy. Moskva, 1978.

Lipin, S.A. (1974). İdeynoe Edinstvo i Hudojestvennoe Mnogoobraziye Sovetskoy Prozi. Moskva.

Ahundov, B.A. (1976). Literaturnie Napravleniya İ Stili. Moskva.

Bahtin, M.M. (1979). Estetika Slovesnogo Tvorçestva. Moskva.

